

MILOSLAV VOLF A JEHO ARCHIVNÍ PŘÍRUČKA

JAN KAHUDA

K profilovým osobnostem českého archivnictví a české historické vědy 30.–70. let 20. století patří bezesporu rovněž PhDr. Miloslav Volf (*15. 2. 1902 Mirovice, †3. 5. 1982 Praha). Je autorem rozsáhlého vědeckého díla zaměřeného především na problematiku raně novověkých hospodářských a sociálních dějin, dějin historiografie, dějin dělnického hnutí a ediční práci. Do všech těchto oblastí výzkumu zasáhl zásadním způsobem, stejně jako do dějin českého archivnictví, které ovlivnil nejen jako archivář, ale i jako pedagog a organizátor.¹

Rodák z jihočeských Mirovic vystudoval písecké gymnázium a poté v letech 1921–1925 studium historie na pražské filozofické fakultě, které zakončil disertační prací na téma *Solný obchod v Čechách od dob nejstarších až do války třicetileté. Příspěvek k dějinám českého obchodu* vypracovanou v semináři Josefa Vítězslava Šimáka. Zároveň absolvoval v letech 1922–1925 třetí kurz Státní archivní školy a dne 30. června 1925 složil státní archivní zkoušku před komisí Václav Novotný (předseda), Gustav Friedrich, Jan Bedřich Novák, Václav Vojtíšek, Josef Borovička, Jan Morávek, Jan Kapras, Josef Vančura a Bedřich Jenšovský. Zkouška a předložená domácí práce na téma *Dějiny obchodu císařskou solí v Čechách od jeho vzniku až do války třicetileté (1548–1630)* hodnoceny známkou „velmi dobře“.²

Na rozdíl od řady svých vrstevníků nevstoupil Miloslav Volf hned do archivní služby. Důvodů bylo pravděpodobně více, tím nejzávažnějším ovšem byla skuteč-

1 K osobnosti Miloslava Volfa je k dispozici již četná literatura, základní informace o něm viz Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000, s. 700–701; dále viz Tywoniak, Jiří: 70 let dr. Miloslava Volfa. AČ 22, 1972, s. 48–49; Indra, Bořivoj: Zemřel PhDr. Miloslav Volf. AČ 32, 1982, s. 175; Hanzal, Josef: Vzpomínka na Miloslava Volfa. AČ 42, 1992, s. 45–46; týž: Miloslav Volf. Sto let od narození, dvacet let od úmrtí. AČ 52, 2002, s. 18–20; Bílek, Josef: 70 let PhDr. Miloslava Volfa. JSH 41, 1972, s. 58–59; týž: Za Miloslavem Volfem. JSH 51, 1982, s. 227; viz též Kučera, Martin: Z odkazu historika Miloslava Volfa. Moderní dějiny 6, 1998, s. 157–174; tamtéž 7, 1999, s. 269–284 a tamtéž 9, 2001, s. 237–284. Též Roubík, František: Šedesát let dr. Miloslava Volfa. ČSPS 70, 1962, s. 107 s bibliografií (s. 107–111). Za cenné informace, úplnou bibliografií a zapůjčení fotografií děkuji synovi Miloslava Volfa RNDr. Jiřímu Volfovi, CSc.

2 Viz NA, fond Archiv Země české (AZČ), inv. č. 450, kart. 285, osobní spis Miloslava Volfa, opis vysvědčení o státní archivní zkoušce, 30. 6. 1925.

nost, že se mu v pražských archívech nepodařilo získat odpovídající kvalifikační zařazení. O práci v archivnictví nepochybně usiloval, již v roce 1926 se pokusil získat místo městského archiváře v Českých Budějovicích. Usnesením městského zastupitelstva ze dne 18. prosince 1925 zřídilo město tehdy systemizované místo archiváře a dne 13. ledna 1926 byl vypsán konkurz, do kterého se přihlásilo celkem deset uchazečů. Miloslav Volf byl jediným, který splňoval předepsané podmínky (vzdělání a praxe). Ve své přihlášce argumentoval dlouhodobým zájmem o historii a také studiem na pražské univerzitě,³ mohl připojit i doporučující dopisy od vrcholných autorit oboru. Ředitel Státní archivní školy Gustav Friedrich dokonce ve Volfův prospěch dále intervenoval u Josefa Vítězslava Šimáka, od kterého si sliboval možnost účinného ovlivnění budějovických záležitostí.⁴ Šimák, který M. Volfa dobře znal, doporučující dopis skutečně poslal,⁵ ale ani tato skutečnost nepomohla. Městská rada s oznámením výsledků konkurzu otálela a Miloslav Volf pravděpodobně ztratil trpělivost a dopisem z 12. října 1926 svou přihlášku odvolal. Konkurz byl znovu vyhlášen ještě v roce 1927, tentokrát se však Volf již o toto místo nezajímal.

V roce 1926 totiž začala zcela nová etapa v životě Miloslava Volfa, totiž etapa novinářské práce. Miloslav Volf byl po celý svůj život mistrem slova, dovedl psát díla vysoce odborná, měl ale zároveň značný talent vyprávěcí a žurnalistický. Zdá se, že psané slovo pro něj mělo velkou důležitost a i později, kdy s aktivní novinářskou prací přestal, měl k ní velice blízko a v jeho rozsáhlém díle představuje velmi důležitou část. Miloslav Volf působil v letech 1926–1930 postupně jako redaktor Rudého práva (9 měsíců), Dělnického deníku v Moravské Ostravě (14 měsíců), v plzeňské Pravdě (17 měsíců) a konečně znovu v Rudém právu (2 měsíce).⁶

3 SOKA České Budějovice, Archiv města České Budějovice 1868–1928, sign. 3 1/10-4, kart. 35, M. Volf městské radě v Českých Budějovicích, 18. 2. 1926: „Podle touhy své, jež od dětství mě provázela, odebral jsem se na Karlovu universitu do Prahy, abych se tu věnoval studiu historie“. Za ochotné poskytnutí kopií těchto dokumentů děkuji řediteli Státního okresního archivu České Budějovice PhDr. Danielu Kovářovi.

4 Tamtéž, Ředitelství Státní archivní školy Josefu Vítězslavu Šimákovi, 26. 5. 1926: „Poněvadž ředitelství archivní školy jest známo, že ráčíte míti styky s osobnostmi v Budějovicích, které by na obsazení zmíněného místa mohly míti rozhodující vliv, dovoluje si Vás ředitelství žádati, abyste se za jmenovaného kandidáta přimluvil... Ředitelství jest přesvědčeno, že v panu Dr. M. Volfovi by městský archiv v Budějovicích získal sílu, která by se pro jeho řádnou vědeckou správu nad jiné hodila“.

5 Tamtéž, J. V. Šimák městské radě v Českých Budějovicích, 31. 5. 1926: „Neboť pan PhDr. Miloslav Volf jest historik v každém zřeteli velmi nadaný, přičinlivý a k úloze, již na se míní vzíti, nad jiné zběhlý.“

6 NA, ASYN, členská evidence, kart. 17, členský spis Miloslava Volfa. Miloslav Volf byl členem Syndikátu československých novinářů od 1. 7. 1926 do 31. 1. 1930.

Novinářská práce úzce souvisela s dalším, pro Miloslava Volfa zásadním znakem, kterým bylo jeho politická aktivita. I ta je ve Volfově životě a díle ce-loživotně přítomna. Rodinný původ ze sociálně slabší rodiny, citlivost vůči problémům sociální spravedlnosti, angažovanost publicistická i veřejná a kontakty s řadou levicových intelektuálů (mj. A. M. Pišou již od gymnaziálních dob nebo později Juliem Fučíkem) vedly k tomu, že se Miloslav Volf postupně stával významnou postavou české levicové intelektuální elity meziválečného období. Jako takový byl logicky zaregistrován pražským policejním ředitelstvím, a to již v roce 1923, kdy se stal jednatelem skupiny komunistické mládeže v Praze II, o rok později již přednášel v proletářské škole v Libni „o vývinu proletariátu a úsilí, které tento podnikl za lepší žití“. Od roku 1926, již jako novináře, jej bylo možné zaznamenat jako přednášejícího na různých dělnických a komunistických schůzích a shromážděních.⁷

Propojením s aktivní politikou bylo i zmiňované působení v tiskových orgánech Komunistické strany Československa. Zde musel Miloslav Volf pravidelně čelit různým tiskovým sporům, již v roce 1928 byl v Moravské Ostravě opakovaně odsouzen k peněžitém pokutám dle § 6 tiskového zákona a o rok později byl dokonce podmíněně odsouzen ve Fryštátě dle § 488 a 491 (nactiutrhaní) trestního zákoníku k osmi dnům vězení.⁸ I závěr tohoto životního období Miloslava Volfa jako aktivního novináře byl poznamenán trestním řízením v tiskových otázkách, totiž úředním zastavením vydávání Rudého práva dle § 34 zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky. M. Volf se pokusil této věci čelit v polovině roku 1929, kdy oznámil jako odpovědný redaktor společně s Juliem Fučíkem jako vedoucím redaktorem vydávání nového politického a kulturního deníku Rozhlas. Policejní ředitelství v Praze však odmítlo vzít toto oznámení na vědomí, „ježto má za to, že pod názvem Rozhlas má být vydáván dále periodický tiskopis Rudé právo“.⁹

Novinářskou etapu Miloslava Volfa nelze pominout, naopak – pomáhá pochopit jeho pozdější životní peripetie jako prvorepublikového levicového intelektuála na straně jedné a na straně druhé člověka, kterému byl vlastní zájem o politické a sociální otázky současnosti, ke kterým se neváhal publicisticky či jinak veřejně vyjadřovat. Tento postoj byl ostatně podobný jako u některých jeho kolegů a vrstevníků, např. Huberta Ripky nebo Josefa Borovičky. Miloslava Volfa registrujeme již v roce 1921 jako člena Svazu komunistické mládeže, v letech 1923–1930 byl členem Komunistické strany Československa, v roce 1930 ze stra-

7 Viz zpráva Policejního ředitelství v Praze prezidiu Zemské správy politické ze dne 2. 10. 1926; NA, PZÚ, sign. 207-138-42.

8 NA, PŘ 1931–1940, sign. V 3708/5, kart. 12 148, výpis z rejstříku trestů Miloslava Volfa, 20. 5. 1931.

9 NA, PZÚ, sign. 207-302-23, opis oznámení Julia Fučíka Policejnímu ředitelství v Praze, 2. 7. 1929, a opis následné odpovědi policejního ředitelství, 8. 7. 1929.

ny vystoupil, v letech 1932–1938 byl členem sociálně-demokratické strany, od 1939 Národního souručenství. Po druhé světové válce se stal opět členem sociálně-demokratické strany, po roce 1948 sloučený do komunistické strany, ze které byl v roce 1954 vyloučen.¹⁰ Působil též jako metodik v Marxistickém sdružení, publikoval v Komunistické revue pod kryptogramem F. LOV a byl jednatelem Sociálního ústavu pro dějiny dělnického hnutí. Se všemi těmito aktivitami souvisí velká část Volfovy publikační činnosti.

Vstup Miloslava Volfa do Archivu Země české k 1. únoru 1930 byl v podstatě východiskem z nouze. Po zastavení vydávání Rudého práva se ocitl v obtížné existenční situaci, navíc se mu dne 7. března 1930 narodil syn Jiří (později významný zoolog a odborník na chov koně Převalského). Kariéra Miloslava Volfa v zemském archivu byla však negativně ovlivněna jeho předchozími aktivitami. Teprve v roce 1933 byl ustaven na pragmatikální místo a získal titul zemského archivního kopicisty (do té doby zůstal pomocnou vědeckou silou), v roce 1936 dosáhl titulu zemský archivní komisař, na povýšení musel čekat až do roku 1946. Ve svém životopisu k této věci poznamenal: „Vzhledem ke své předcházející činnosti byl jsem pronásledován zejména agrárním přísedícím dr. Kazimourem a zemským prezidentem dr. Sobotkou. Z toho důvodu byl jsem ustanoven na pragmatikální místo teprve 1. listopadu 1933 ... Z téhož důvodu nebyl jsem také až do zániku I. republiky povýšen. Když koncem roku 1933 prezident Sobotka po intervencích prof. dr. Krofty a zemského přísedícího Ksandra byl nucen mne ustanovit pro zvlášť dobrou kvalifikaci v úřadě, prohlásil, že když mu byl „tento bolševik“ vnučen, nebude za to nikdy povýšen a tato hrozba byla skutečně vyplněna.“¹¹

Podrobnější vhlad do tehdejší situace Miloslava Volfa umožňuje dochovaná korespondence s Kamilem Kroftou. Krofta se vedle Josefa Borovičky stal jakýmsi Volfovým protektorem, který se snažil o zmírnění křivd ve Volfově služebním postavení. Svou roli snad hrál fakt, že jedním z hlavních Volfových úkolů v zemském archivu bylo pokračování v edici Sněmy české, resp. právě svazku, na kterém začal již dávno pracovat právě Kamil Krofta. Volf jako pomocná vědecká síla samozřejmě tyto práce s Kroftou pravidelně konzultoval a to oba muže pravděpodobně více sblížilo. Miloslav Volf se se svými problémy obracel na Kamila Kroftu opakovaně od počátku roku 1932 až do konce roku 1933. Situace se vyvinula tehdy tak, že v zemském archivu se uvolnilo několik pragmatikálních míst a Volf očekával, že na některé z nich bude jmenován. Tak se však zpočátku nestalo, přednost dostal nejprve Zdeněk Kristen a později se uvažovalo dokonce o Josefu Nožičkovi,

10 Viz NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 285, osobní dotazníky Miloslava Volfa a ANM, fond Volf Miloslav, inv. č. 118, kart. 1, komentář Aloise Kocmana ke konceptu Miloslava Volfa o vyloučení z KSČ, 22. 7. 1954.

11 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 285, osobní dotazník Miloslava Volfa, 19. 7. 1945.

který však neměl pro jmenování dostatečnou praxi. Miloslav Volf viděl za svými neúspěchy jednoznačně své politické aktivity. Dne 9. února 1932 psal Kroftovi: „Do roku 1923 jako student byl jsem členem národně socialistické mládeže. Po odchodu skupiny Vrbenského ze strany jsem odešel a v létě toho roku stal jsem se členem strany komunistické,“ v roce 1929 se však se stranou rozešel „z důvodů ideových pochopiv její škodlivost pro vývoj poměrů u nás“.¹² Dne 10. června 1933 připojil povzdych nad antipatiemi zemského prezidenta Josefa Sobotky: „leží mu stále v hlavě, že jsem byl ještě před čtyřmi roky ještě komunista a že povolí-li nyní, stane se tak jen tlakem socialistických pánů přisedících ... vždyť já od té doby ... osvědčil jsem již tolik demokratického myšlení, že tohle mé pronásledování je už opravdu nespravedlivé. Což čtyřiařicetiletý mladík nesmí chybit?“¹³

Jak bylo řečeno, nápravy se Miloslav Volf dočkal až po druhé světové válce, kdy byl opakovaně povýšen (1946 vrchní archivní komisař, 1946 archivní rada, 1949 zemský vrchní archivní rada) a bylo mu dopočítáno služné i za předválečné období, tentokrát za výrazného přispění ministra informací Václava Kopeckého.¹⁴

V rámci služební a vědecké činnosti se však mohl Miloslav Volf pochlubit řadou úspěchů. Patřil k nim podíl na edicích Sněmy české a berní ruly, pořádání písemností Vlastenecko-hospodářské společnosti a další činnosti. Své praktické schopnosti mohl paradoxně osvědčit až v době druhé světové války. Archiv Země české tehdy soustředil od okresních soudů celkem 30 000 starých pozemkových knih, které bylo potřeba roztřídit, popsat a později zkatologizovat. Práce s pozemkovými knihami vedla Miloslava Volfa k promyšlení otázek hospodářských a sociálních dějin 16.–17. století a řada později vydaných studií k tomuto tématu dosvědčuje, že Miloslav Volf byl bezesporu jedním z největších odborníků na problematiku českých dějin raného novověku.¹⁵ Neméně důležité byly výsledky v oblasti organizace archivnictví. Jako inspektor pro obecní a městské archivy vykonal mnoho pro záchranu těchto důležitých archivních souborů a jeho komplexní popis je pomůckou, která doposud neztrácí na svém významu.¹⁶

12 MÚA AAV, fond Krofta Kamil, inv. č. 274, kart. 4, Volf Kroftovi, 9. 2. 1932.

13 Tamtéž, Volf Kroftovi, 10. 6. 1933.

14 Viz MÚA AAV, fond Procházka Vladimír, inv. č. 1492/2, kart. 84, opis dopisu Miloslava Volfa Václavu Kopeckému, 14. 6. 1945 a průklep žádosti Miloslava Volfa a Jaroslava Charváta Zemského národnímu výboru v Praze o náhradu škody způsobené zabrzděním služebního postupu, 14. 6. 1945: „Roku 1930 odešel jsem z politické činnosti a chtěl jsem se vrátit do povolání, pro něž jsem vystudoval. Protože však zůstal jsem věren svému levěsocialistickému smýšlení ... byl jsem českou reakcí pronásledován až do poslední doby.“

15 Viz Polišínský, Josef: Miloslav Volf – historik předbělohorských a bělohorských Čech. In: Miloslav Volf 1902–1972. Praha 1972, s. 1–7.

16 Volf, Miloslav: Popis městských archivů v Čechách. Praha 1947; k této činnosti M. Volfa viz též NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 285, jmenování Miloslava Volfa inspektorem pro nestátní archivy, 30. 6. 1949.

Válečné období přineslo však Miloslavu Volfovi i jiné, daleko méně příjemné zážitky. Od počátku se zapojil do odbojového hnutí, byl v kontaktu s ilegální Ústřední radou odborů, vykonával propagační práci, přispíval na výživu ilegálních členů komunistické strany, jejichž rodiny se ocitly bez prostředků. Dne 14. září 1942 byl zatčen a vyšetřován gestapem (jako důvod bylo uvedeno přátelství s Hubertem Ripkou). Aktivně se účastnil rovněž pražského povstání jako člen oddílu Albatros I a ve dnech 5. a 6. května 1945 působil jako hlídka s puškou, ve dnech 7. a 8. května pak na barikádách.¹⁷ Zároveň byl v kontaktu s členy Historické skupiny, zejména Jaroslavem Charvátem, a společně s Václavem Vojtíškem a Josefem Borovičkou byl jedním z těch historiků a archivářů, kteří se podíleli na promýšlení nové podoby organizace archivnictví v Československu po osvobození od německé okupace.

Teprve období po roce 1945 znamenalo pro Miloslava Volfa možnost plného rozvinutí aktivit v profesní komunitě. Byť k tomu neměl výraznější formální postavení, mohl uplatnit své zkušenosti novináře a politického organizátora z období předválečného i svých nemalých osobních kontaktů. Mezi profilové aktivity patřila především přednášková a pedagogická činnost (mj. na Státní archivní škole, jako jejíž tajemník působil v závěrečném období její existence v letech 1945–1950), redakční práce (Miloslav Volf byl například v letech 1946–1947 redaktorem Archivního věstníku) a spolková a expertní aktivita (v roce 1945 byl jmenován členem archivní rady ministerstva školství, věd a umění, v letech 1935–1950 byl rovněž dlouholetým členem výboru Československé archivní společnosti).

Pokud jde o Volfovo pedagogické působení, příležitostným přednáškám se nebránil ani v době meziválečné a zdá se, že svým naturelem a charismatem měl značné pedagogické nadání.¹⁸ Nebylo proto divu, že hned od roku 1946 o něj projevil zájem různé pedagogické ústavy (Vysoká škola politická a sociální, Osvětová škola při hlavním velitelství Sboru národní bezpečnosti), nakonec i Státní archivní škola. Zde učil v XI. kurzu archivnictví a v této činnosti pokračoval posléze i na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.¹⁹ Strukturu jeho výuky můžeme částečně rekonstruovat na základě zápisů z jeho přednášek zachovaných některými z jeho žáků. V roce 1946 tak měla výuka archivnictví na Státní archivní škole následující strukturu:²⁰

17 NA, SPB – členská evidence, vyřazení, kart. 85, dotazník Miloslava Volfa o činnosti v národním odboji, 6. 6. 1946.

18 ANM, Volf, inv. č. 30, kart. 1, Aleš Chalupa Miloslavu Volfovi, 13. 2. 1962: „... denní styk mně brzy jen potvrdil, co jsme poznali už na archivní škole: že jste opravdu náš největší archivář – historik. Ze všech přednášek archivní školy to byly především ty Vaše, které nám opravdu otvíraly dveře k nastávající celoživotní práci.“

19 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 285, osobní spis M. Volf.

20 NA, Fiala Zdeněk, prof. dr., DrSc., inv. č. 31, kart. 1, zápisky Z. Fialy z přednášek Miloslava Volfa na Státní archivní škole, 1946.

1. Základní termíny
2. Inventarizace a katalogizace
3. Základy pořádání archiválií
4. Archivy v zahraničí (Francie, Itálie, Holandsko, Německo)
5. Typy archivů (městské, farní, patrimoniální, podnikové)
6. Archiv Země české, Archiv Národního muzea, Moravský zemský archiv, Archiv Ministerstva vnitra, Arcibiskupský archiv
7. Ediční technika

O tři roky později vypadala výuka archivnictví na FF UK následovně:²¹

1. Pojem archiv
2. Pořádání archivů (třídění, inventarizace, katalogizace)
3. Typy archivů
4. Vývoj archivní péče
5. Vývoj archivnictví v jiných státech (Francie, Německo, Holandsko, Švédsko, Dánsko, Norsko, Velká Británie, SSSR, Španělsko, Belgie, Polsko, Maďarsko)
6. Městské archivy
7. Patrimoniální archivy
8. Dějiny archivů (Archiv Země české, Moravský zemský archiv, Archiv Ministerstva vnitra, Arcibiskupský archiv, Archiv Kapituly vysehradské, Tajný vatikánský archiv, vídeňské archivy)

Z aktuální potřeby vycházela v době těsně po druhé světové válce i Volfova publikační činnost, která reagovala hlavně na tehdy naléhavé aktuální potřeby a úkoly. Ty souvisely především se snahou o vytvoření nové podoby archivnictví a dále vycházely z potřeby záchrany archiválií poškozených nebo zavlčených mimo oblast svého původu během let 1939–1945. Důležité místo zde zaujímal idea komplexní archivní příručky. Miloslav Volf si uvědomoval, že české archivnictví nemá praktickou archivní příručku, která by pomohla v rozvoji archivní organizace, zejména na místní, okresní a později krajské úrovni. V rámci Československé archivní společnosti stál společně s Václavem Vojtíškem a Antonínem Haasem hned od roku 1946 u zrodu odborných kurzů pro obecní a městské archiváře. Sborník přednášek z těchto kurzů vydaný v roce 1948 byl prvním výsledkem ve stanoveném úsilí.²²

Logickým vyústěním celého konceptu mělo být vydání druhého dílu příručky, který měl obsahovat teoretickou a metodickou nadstavbu. První verzi jejího

21 NA, Sakařová Alena, PhDr., CSc., inv. č. 34, kart. 2, zápisky A. Sakařové-Malé z přednášek Miloslava Wolfa na FF UK, 1949–1950.

22 Volf, Miloslav – Haas, Antonín (red.): Archivní příručka. Sborník přednášek o archivní praxi. Praha 1948.

rukopisu dokončil Miloslav Volf v roce 1952. Její další osud však úzce souvisel s okolností, že se Volf postupně stával osobou, se kterou se do budoucna pro další významnější pozici v československém archivnictví nepočítalo. Po vytvoření Státního ústředního archivu v Praze v roce 1954 byl zařazen do jeho struktury, nicméně svými nadřizenými byl vnímán kriticky, opět s ohledem na své názory a aktivity jak z doby předválečné, tak poválečné.²³ Jeho potenciál zůstal nevyužit, prováděl běžnou archivní práci, posléze se pak mohl zabývat jen zpracováním fondu Vlastenecko-hospodářská společnost. V roce 1959 musel nuceně Státní ústřední archiv opustit a v závěru své služební kariéry pracoval v letech 1959–1964 ve Státním archivu v Praze, resp. jeho pobočkách v Buštěhradě a Brandýse nad Labem, kde se mohl vrátit ke své práci s pozemkovými knihami.²⁴ Aktivním zůstal Miloslav Volf i v důchodu, a to zejména v Historickém klubu.

Miloslav Volf vycházel při přípravě své příručky ze skutečnosti, že v Československu nebyla žádná podobná pomůcka k dispozici. Snažil se v ní přinést souhrn informací k jednotlivým oblastem archivní práce, dále k dějinám československého archivnictví i k charakteristice některých zahraničních archivních systémů. Dílo dochované ve Volfově osobním fondu v Archivu Národního muzea v Praze²⁵ ukazuje, že na něm autor pracoval minimálně v období patnácti let od počátku 50. let až do poloviny 60. let 20. století. Původní verze má více než 800 stran strojopisu často revidovaného autorovými doplňky, dodatky a vsuvkami. Rovněž se zdá, že teprve dodatečně doplňoval autor poznámkový aparát, který pravděpodobně původní součástí díla nebyl. Tato původní verze datovaná do roku 1952 byla strukturována celkem do jedenácti kapitol:²⁶

- I. Povšechná bibliografie a historie archivnictví do druhé světové války
- II. Provenienční princip v archivnictví a metoda archivní práce
- III. Pořádání a inventarizace archiválií
- IV. Správa archivu

23 Viz například hodnocení Miloslava Volfa ředitelem Státního ústředního archivu Rudolfem Rejmanem z let 1954–1956: „Pro osobité vystupování není v kolektivu příliš oblíben.“ (1954); „značná sebedůvěra, jisté vystupování, snaha dobře vyjít s kolektivem“ (1955); „nadměrná ctižádost, snaha po uplatnění vlastní osoby, jeho základní marxistické vědomosti se mi však jeví neúměrně mělké“ (1956); viz NA, AR-SÚA, 1956–1967, kart. 189, osobní spis Miloslav Volf. M. Volf k tomu později trefně poznamenal: „Táhli jsme každý svou brázdou na národa roli dědičné, o níž jsme mysli, že je ta pravá, a hlavní je, že jsme to mysli poctivě a upřímně. Já jsem nikdy nemohl sehrát roli kajčnicka a tím jsem si vždycky pomohl do louže, protože, oni zas neměli nic tak rádi jako kajčnický čili sebekritiky“, ANM, Kutnar František, prof. dr., inv. č. 431, kart. 5, Volf Kutnarovi, 21. 2. 1972.

24 SOA Praha, osobní spis Miloslav Volf, Státní archiv v Praze Krajské správě SNB, 25. 7. 1968, č. j. 1526/10-68.

25 ANM, Volf Miloslav, PhDr., inv. č. 366–367, kart. 3–4.

26 Původní verze rukopisu viz ANM, Volf, inv. č. 366, kart. 3 (kapitoly I–VII), inv. č. 367, kart. 4 (pokračování kapitoly VII a kapitoly VIII–XI), celkem 801 stran rukopisu.

- V. Druhy archivů a práce v nich
- VI. Archivní péče v staré monarchii a Československu
- VII. Archivní síť v Československu
- VIII. Archivnictví v ostatních zemích lidové demokracie
- IX. Rakouské a německé archivnictví
- X. Ostatní kapitalistické státy evropské
- XI. Archivnictví v státech mimoevropských

Předností Volfovy práce je její obrovský tematický záběr, snaha po komplexním postižení tematiky i pokus o utřídění informací. Její jistou slabinu představuje nepřesné vymezení některých kapitol, které strukturu práce rozbíjí.

V první kapitole se autor bez jakéhokoli teoretického úvodu okamžitě pokouší o návrh periodizace dějin archivnictví: 1. archivnictví starověké a raně středověké, 2. archivnictví na vrcholu středověku, 3. archivnictví renesanční, 4. archivnictví od války třicetileté, 5. archivnictví osvícenské, 6. princip historiografický v archivnictví²⁷ a 7. vznik a poslání státních a zemských archivů.

Kapitola shrnuje řadu poznatků do té doby v českém prostředí neznámých. Autor zde ale sám nedodržuje vymezení kapitoly „do druhé světové války“. Navíc si všímá jen jednoho aspektu vývoje archivnictví, totiž jeho vazby na státní politiku a vývoj státní správy. Ve druhé kapitole rovnou navazuje výkladem o holandské archivní teorii a provenienčním principu a jeho jednotlivých variantách, aniž by byla patrná návaznost na kapitolu předchozí.²⁸ Po prakticky orientovaných kapitolách III a IV věnovaných pořádání a inventarizaci archivů a jejich správě (tj. požadavkům na archivní budovy, materiální a personální vybavení archivů, způsoby ukládání a organizaci badatelný) sleduje historickou rovinu tématu znovu v V. kapitole, kde podává typologii archivů (obecní a městské archivy, okresní samosprávné archivy, archivy okresních úřadů a hejtmanství, archivy šlechtické a patrimoniální, církevní archivy, spolkové archivy a podnikové archivy). Na této kapitole je nejlépe patrná jistá nevyváženost knihy. Autor z neznámých příčin pomíjí některé druhy archivů (zejména státní archivy, archivy vědeckých institucí a další), míra pozornosti jednotlivým typům je dána rovněž rozdílně a zdá se, že je přímo úměrná autorově zájmu.

27 Autor tím rozumí vytváření moderního archivního systému v rámci státní správy, kde stát tímto úkonem rovněž deklaruje svůj zájem o podporu státní nebo národní historiografie, argumentováno je výhradně vytvořením Národního archivu ve Francii, viz zde s. 43: „Když sloučeny byly mezinárodní restituice státních archivů, zavlčených do Paříže, došlo k oživení archivnictví. Zrodila se zásada, že stát má povinnost se starat o veřejné písemnosti a právo na péči o soukromé archivy a historické sbírky dohlížet.“

28 Z této kapitoly vychází jediná publikovaná část rukopisu, viz Volf, Miloslav: *Problémy provenienčního principu v období mezi oběma světovými válkami*. SAP 8, 1958, s. 151–175.

Další kapitola (VI) tvoří jistý dodatek ke kapitole předchozí, i když poměrně násilně navazující. Autor zde sleduje roli státu při regulaci archivnictví prakticky od poloviny 18. století, za jeho počátek považuje vznik Domácího, dvorního a státního archivu ve Vídni a všímá si posléze vývoje státní archivní péče v habsburské monarchii v 2. polovině 19. století. Kapitola osmá věnovaná vývoji archivní sítě v Československu po roce 1918 je souhrnnou informací o vývoji jednotlivých archivů. Autor zde prokazuje vynikající znalosti širokých reálií vývoje československé archivní sítě i jednotlivých institucí a jednotlivé kapitoly tak vlastně představují leckdy první pokus o dějiny dané instituce.

Totéž platí i o kapitolách věnovaných zahraničním systémům evropského a mimoevropského archivnictví. Autor zde čerpá především z dostupné literatury, nicméně v řadě případů je příslušný text dodnes jediným shrnutím dané problematiky u nás.

Příručka tak shrnovala řadu témat, mnohá z nich postrádala předchozí zpracování a autor zde musel podniknout rozsáhlý původní výzkum. Její předností byla zejména rozsáhlá heuristika, fenomenální přehled o literatuře (nejen české, ale i německé, francouzské, polské, ruské ad.) i detailní zpracování. Byla zpracována spíše jako soubor samostatných kapitol vycházejících z Volfových přednášek. Je možné tak v této souvislosti souhlasit s hodnocením Josefa Hanzala, který Volfu charakterizoval následovně: „Miloslav Volf byl zajisté velice pilný archivář a historik. Jeho práce nesou stopy typické pro archivářské historické studie. Spíše než hlubší ponoření do historické látky a hledání obecnějších historických souvislostí a závěrů přinášejí bohatý faktografický materiál“.²⁹

Další osud rukopisu je smutným obrazem ediční práce v poválečném období. Publikaci měla vydat původně Československá archivní společnost, která poskytla již subvenci pro přepis. Po jejím zrušení v roce 1952 převzaly její majetek a úkoly Státní archivní komise a Státní historický ústav. V obou případech bylo vydání zamítnuto, a to i přes podporu Václava Vojtíška.³⁰ V roce 1954 nabídl Miloslav Volf svou knihu do edičního plánu Státního ústředního archivu, ale ani zde se vydání nezdařilo. V roce 1956 rukopis mírně přepracoval, změnil zejména názvy některých kapitol, doplnil literaturu a také pasáž o čínském archivnictví do XI. kapitoly. V této podobě již rukopis zůstal jako definitivní.³¹

Počátek 50. let 20. století však nebyl bohužel vhodnou dobou pro její vydání, ať již z důvodu obecného vývoje, nebo vzhledem k dalším osudům jejího autora.

29 Hanzal, J.: Miloslav Volf. Sto let od narození, s. 20.

30 ANM, Volf, kart. 1, korespondence se Státní archivní komisí a Státním historickým ústavem, 1953, tamtéž, Vojtíšek Volfovi, 9. 12. 1952: „Celkem mé chystané knize nekonkurujete, jako já nekonkuruji Vám. Jestli se mi naskytne příležitost, to víte, že bych se přimlouval za vydání Vaší knihy.“

31 ANM, Volf, inv. č. 368–373, kart. 4–5.

Ten se pokusil práci alespoň o dílčí vydání ještě v polovině 60. let, kdy nabídl první tři kapitoly příručky k otištění na stránkách Sborníku archivních prací. I tehdy byl ovšem odmítnut s odůvodněním, že je práce již překonaná. Lektorský posudek Michala Kušíka nebyl sice jednoznačně negativní: „Myslím aspoň, že v oblasti historie archivov a archivnictva na našem území state M. Volfa by mohli být místami zastaralé.“³² Stanovisko redakční rady však bylo jednoznačně odmítavé: „... redakční rada Sborníku archivních prací projednala na svém posledním zasedání zaslané vybrané kapitoly z „Archivní příručky“ a rozhodla se nedoporučit jejich otištění ve Sborníku archivních prací, protože jsou již v důsledku další literatury překonané.“³³ Šlo o stanovisko na jedné straně jistě oprávněné, na straně druhé ovšem nespravedlivé a kontraproduktivní. Volfova příručka byla na svou dobu jedinečná, v řadě ohledů objevná a musíme kriticky přiznat, že ani dnes (nepočítáme-li různé příležitostné, kvalifikační a dílčí práce) není historie světového ani československého archivnictví v našich poměrech dostatečným způsobem zpracována.

Jeho významnou osobností byl jistě i Miloslav Volf, jak díky své činnosti vědecké, tak i svou činností veřejnou. Jeho v řadě ohledů dramatický životní příběh vyjádřil podmanivě v roce 1972 při příležitosti Volfových 70. narozenin jeho spolužák z archivní školy, opavský archivář Leopold Peřich: „Budiž Ti tedy za to dík, že jsi se postavil a vytrval na správné straně v řadě, kterou vede Palacký a za ním dlouhý řetěz českých historiků, včetně archivářů, kteří odhodlaně, někdy se zařatými pěstmi, šli i uličkou hanby a nepochopení v záplavě políčků a ran s nadějí v očích, že jejich cesta není marná a dovede k cíli, když ne je, tedy jejich následovníky. Jsem přesvědčen, že nejen Tvé dílo psané, nýbrž i Tvůj příklad historika statečného i poctivého zůstane zachován v dějinách české historiografie těchto temných dnů jako světlý zjev, který povede a bude posilou pro budoucí české historiky.“³⁴

32 NA, MV ČSR/ČR, ASMV, rok 1966, kart. 7, lektorský posudek Michala Kušíka, 12. 8. 1966.

33 ANM, Volf, inv. č. 373, kart. 4, dopis Archivní správy MV ze dne 10. 11. 1966, č. j. Ar-1987/10-1966 podepsaný jejím vědeckým vedoucím Zdeňkem Šambergerem.

34 ANM, Volf, inv. č. 57, kart. 1, Peřich Volfovi, 30. 11. 1972.

Miloslav Volf und sein Archivhandbuch

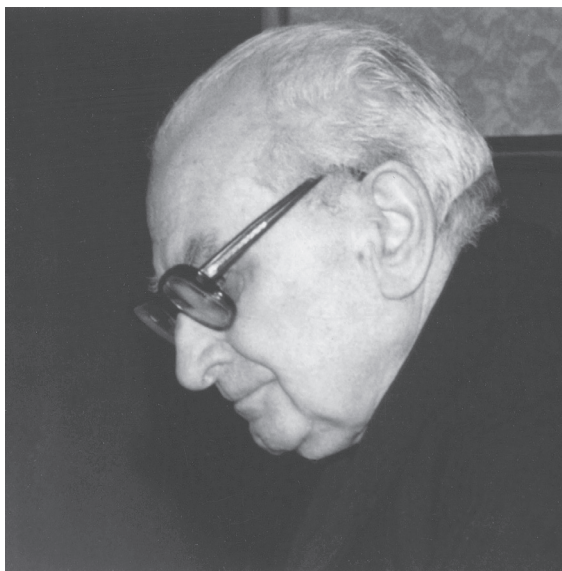
Das berufliche Profil des Archivars und Historikers Miloslav Volf (1902–1982) ist in erster Linie mit dem Böhmischem Landesarchiv, bzw. dem Staatlichem Zentralarchiv in Prag, wo er in den Jahren 1930–1959 arbeitete, aber seine Persönlichkeit war vielschichtig. Miloslav Volf arbeitete mehrere Jahre als Journalist und war maßgeblich öffentlich an der Linksbewegung in Zwischenkriegszeit beteiligt. Gleichzeitig ist er Autor einer Reihe von Fachpublikationen (er befasste sich mit dem Thema Grundbücher, war langfristig Inspektor für Gemeindefacharchive usw.) und war auch in der Fachwelt sehr aktiv (einschließlich als Sekretär der Staatlichen Archivschule, langjähriges Ausschuss-Mitglied der Tschechischen Archivgesellschaft). Eine Art Höhepunkt seiner archiviertheoretischen Arbeit ist ein umfangreiches Archivhandbuch, das er Anfang der 1950er Jahre erstellt hat. Dieses Handbuch sollte den Bereich der Archivierung einschließlich seines historischen Aspekts umfassend abdecken. Die Studie präsentiert die Entstehung des Manuskripts, eine Analyse seines Inhalts und die Gründe, warum es am Ende nicht veröffentlicht wurde.

Miloslav Volf and his archival handbook

The professional profile of the archivist and historian Miloslav Volf (1902–1982) is connected primarily with the Archive of the Czech Lands, resp. The State Central Archive in Prague, where he worked in the years 1930–1959, but his personality was multi-layered. Miloslav Volf worked as a journalist for several years, and was significantly publicly involved in the interwar leftist movement. He is also the author of a number of scientific publications (he dealt with the issue of land books, he was a long-term inspector for municipal archives, etc.), he was also very active in the professional community (among others as the secretary of the State Archival School, a long-term committee-member of the Czech Archival Society). A kind of culmination of his archival-theoretical work is an extensive archival handbook, which he prepared in the early 1950s. This handbook was to cover the field of archiving in a comprehensive way, including its historical aspect. The study presents the genesis of the manuscript, an analysis of its content and the reasons why it was not finally published.

*Portrétní fotografie
Miloslava Volfa (1950)
Fotoarchiv Jiřího Volfa*

*Portrétní fotografie
Miloslava Volfa (1981)
Fotoarchiv Jiřího Volfa*